

MERITUM ADWOKATA I ADWOKATKI

REDAKCJA SERII: PAWEŁ WILIŃSKI •

REDAKCJA TOMU: KATARZYNA

GAJOWNICZEK-PRUSZYŃSKA •

AUTORZY: RADOSŁAW BASZUK • ŁUKASZ

CHOJNIAK • MARCIN CIEMIŃSKI • JOANNA

DOMINOWSKA • KATARZYNA GAJOWNICZEK-

-PRUSZYŃSKA • MARIUSZ GODLEWSKI •

SYLWIA GREGORCZYK-ABRAM • AGNIESZKA

HELSZTYŃSKA • JAKUB JACYNA • RYSZARD

ROMAN KALISZ • MARIA KOZŁOWSKA •

ALEKSANDER KRYSZTOFOWICZ • GRZEGORZ

KUKOWKA • KAMILA KURKOWSKA •

MICHAŁ MAGDZIAK • MAREK MALECHA •

MAŁGORZATA MĄCZKA-PACHOLAK •

DAGMARA MILER • RAFAŁ MOREK • MIKOŁAJ

PIETRZAK • KATARZYNA PRZYŁUSKA-

-CISZEWSKA • BARTŁOMIEJ RACZKOWSKI •

JOANNA REPEĆ • EWA STAWICKA • BARBARA

SZCZEPAŃSKA • KAMIL SZMID • MACIEJ

TABOROWSKI • JOANNA TKACZYK-LIPNICKA •

ANDRZEJ TOMASZEK • MARTA TOMKIEWICZ-

-JANUSZEWSKA • MICHAŁ WAWRYKIEWICZ •

WYDANIE 1 • 2024

MERITUM ADWOKATA I ADWOKATKI

Redakcja serii: Paweł Wiliński

Redakcja tomu: Katarzyna Gajowniczek-Pruszyńska

Autorzy: Radosław Baszuk · Łukasz Chojniak ·
Marcin Ciemiński · Joanna Dominowska · Katarzyna
Gajowniczek-Pruszyńska · Mariusz Godlewski · Sylwia
Gregorczyk-Abram · Agnieszka Helsztyńska · Jakub
Jacyna · Ryszard Roman Kalisz · Maria Kozłowska ·
Aleksander Krysztofowicz · Grzegorz Kukowka · Kamila
Kurkowska · Michał Magdziak · Marek Malecha ·
Małgorzata Mączka-Pacholak · Dagmara Miler · Rafał
Morek · Mikołaj Pietrzak · Katarzyna Przyłuska-Ciszewska ·
Bartłomiej Raczkowski · Joanna Repeć · Ewa Stawicka ·
Barbara Szczepańska · Kamil Szmid · Maciej Taborowski ·
Joanna Tkaczyk-Lipnicka · Andrzej Tomaszek · Marta
Tomkiewicz-Januszewska · Michał Wawrykiewicz

Wydanie 1 · Warszawa 2024

Zamów książkę w księgarni internetowej

proinfo.pl
księgarnia internetowa

wynagrodzenia za poszczególne sprawy. Szerzej o tym w rozdziałach poświęconych świadczeniu pomocy prawnej z urzędu.

Należy pamiętać, że w sprawach finansowych obowiązuje adwokata w stosunku do klienta szczególna skrupulatność (§ 50 KEA).

Adwokatowi nie wolno zaniechać czynności w prowadzonej sprawie z tego powodu, że klient nie wniósł ustalonego honorarium, a w szczególności nie wolno mu z tego powodu uchylić się od stawiennictwa na rozprawie. Natomiast nieuiszczenie przez klienta ustalonego honorarium może stanowić podstawę do wypowiedzenia pełnomocnictwa w trybie i terminie przewidzianych przez prawo.

W przypadku sporu związanego z wysokością honorarium bądź jego nieuregulowaniem przez klienta adwokat ma prawo dochodzić swoich roszczeń przeciwko klientowi na drodze sądowej.

Ponadto zasady etyki adwokackiej zakazują adwokatowi uzależnienia udostępnienia klientowi na jego żądanie wszystkich otrzymanych przez niego dokumentów, jak również pism, które jako pełnomocnik otrzymał od sądu lub od organów, przed którymi występuje w prowadzonej sprawie, od uprzedniego uregulowania przez klienta opłat i kosztów przypadających na rzecz adwokata (§ 54 KEA).

6. RODO, AML i bezpieczeństwo w sieci

Adwokat, wykonując swój zawód, przetwarza dane osobowe dotyczące: klientów, stron postępowania, osób zatrudnionych w kancelarii lub spółce czy zespole oraz dane współpracowników. Dlatego powinien stosować przepisy RODO. Obowiązek ten określony jest też w § 5 ust. 5 reg. w.z.a. W zależności od tego, czy adwokat wykonuje zawód w indywidualnej kancelarii, czy w spółce bądź zespole adwokackim, jest albo administratorem danych osobowych, albo administratorem danych osobowych jest ta spółka lub zespół. Wynika stąd obowiązek informacyjny, który jest określony w art. 13 RODO. Natomiast jeżeli adwokat powierza przetwarzanie danych osobowych innej osobie, trzeba pamiętać, że do przetwarzania danych mogą być dopuszczone wyłącznie osoby posiadające zgodę administratora danych, gdyż znajduje tu zastosowanie art. 28 RODO. Osoby upoważnione do przetwarzania danych osobowych zobowiązane są do zachowania tajemnicy, a po zakończeniu świadczenia usług związanych z przetwarzaniem, zależnie od decyzji administratora, usuwają lub zwracają mu wszelkie dane osobowe lub usuwają wszelkie istniejące kopie.

Artykuł 24 RODO nakłada na adwokatów obowiązek wdrożenia odpowiednich środków technicznych i organizacyjnych oraz przetwarzania danych zgodnie z tym aktem

prawnym. Nadto powinni posiadać rejestr czynności przetwarzania, którego zakres określa art. 30 RODO. Administrator i podmiot przetwarzający powinni też wdrażać odpowiednie środki techniczne i organizacyjne, aby zapewnić bezpieczeństwo przy przetwarzaniu danych, a w przypadku ich naruszenia nie później niż w terminie 72 godzin po stwierdzeniu naruszenia zgłosić je organowi. Obowiązek zapewnienia bezpieczeństwa wynika w szczególności z przepisów art. 5 ust. 1 lit. f i art. 32 ust. 1 i 2 RODO oraz Kodeksu etyki adwokackiej. Ocenę odpowiedniości środków bezpieczeństwa należy rozpocząć od oceny ryzyka przetwarzania danych, a zapewnienie bezpieczeństwa informacji muszą cechować: poufność, integralność, dostępność i odporność systemów i usług przetwarzania.

Powoduje to dalsze zobowiązania po stronie adwokata, związane z wdrażaniem środków bezpieczeństwa do komunikacji elektronicznej, tj. zabezpieczenia przesyłanych i przechowywanych danych, w szczególności ich szyfrowania, uwierzytelniania użytkowników oraz zarządzania dostęпами i uprawnieniami użytkowników.

W tym miejscu Prawo o adwokaturze podkreśla, że obowiązek zachowania tajemnicy adwokackiej nie ustaje, gdy z żądaniem ujawnienia informacji uzyskanych przez adwokata w związku z udzielaniem pomocy prawnej występuje Prezes Urzędu Ochrony Danych Osobowych. Artykuł 16c pr. adw. określa też okresy przechowywania danych osobowych przez adwokata.

Podsumowując, każdy adwokat powinien wdrożyć odpowiednie środki organizacyjne i techniczne w celu zapewnienia bezpieczeństwa, tj.:

- niszczyć zbędne wydruki przy użyciu niszczarki do dokumentów;
- zabezpieczać dokumenty i urządzenia zawierające dane osobowe, najlepiej poprzez wprowadzania szyfrowania;
- blokować, przy użyciu hasła, komputery przy każdorazowym opuszczaniu miejsca pracy;
- weryfikować tożsamość odbiorcy, udzielając jakichkolwiek informacji, czy to w trakcie rozmów telefonicznych, czy poprzez wiadomości e-mail;
- zachowywać szczególną ostrożność przy tzw. e-mailingu zbiorowym.

Prawo o adwokaturze określa też w art. 37b sposób uzyskania przez adwokata podpisu elektronicznego na potrzeby elektronicznego postępowania upominawczego, a w art. 37c określa obowiązek posiadania adresu do doręczeń elektronicznych, wpisanego do bazy adresów elektronicznych, o której mowa w art. 25 ustawy z 18.11.2020 r. o doręczeniach elektronicznych (Dz.U. z 2023 r. poz. 285 ze zm.). Od 14.03.2024 r. został wprowadzony obowiązek posiadania przez adwokata wykonującego zawód konta w Portalu Informacyjnym Sądów Powszechnych, a do Prawa o adwokaturze został dodany art. 37d ust. 1, który wprowadza ten obowiązek.

Ochrona danych osobowych związanych ze świadczeniem pomocy prawnej, w tym danych przetwarzanych w postaci elektronicznej, zgodnie z brzmieniem Regulaminu wykonywania zawodu adwokata, zobowiązuje do zachowania należytej staranności w zapewnieniu ochrony tych danych przed nieuprawnionym dostępem. Uchwałą Naczelnej Rady Adwokackiej zostały określone rekomendowane zasady w postaci Dobrych praktyk w zakresie cyberbezpieczeństwa w działalności kancelarii adwokackich i pracy adwokata.

Ustawa z 1.03.2018 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu (Dz.U. z 2023 r. poz. 1124 ze zm.) nakłada kolejne obowiązki na adwokatów. Zgodnie z treścią art. 2 ust. 1 pkt 14 tej ustawy instytucjami obowiązany (czyli podmiotami obowiązany do stosowania przepisów ustawy) są m.in. adwokaci, w zakresie, w jakim świadczą na rzecz klienta pomoc prawną lub czynności doradztwa podatkowego dotyczące:

- kupna lub sprzedaży nieruchomości, przedsiębiorstwa lub zorganizowanej części przedsiębiorstwa;
- zarządzania środkami pieniężnymi, instrumentami finansowymi lub innymi aktywami klienta;
- zawierania umowy o prowadzenie rachunku bankowego, rachunku papierów wartościowych lub wykonywania czynności związanych z prowadzeniem tych rachunków;
- wnoszenia wkładu do spółki kapitałowej lub podwyższenia kapitału zakładowego spółki kapitałowej;
- tworzenia, prowadzenia działalności lub zarządzania spółkami kapitałowymi lub trustami.

Obowiązek wdrożenia i stosowania procedur AML przez podmioty działające na polskim rynku – w tym w określonym zakresie przez kancelarie adwokackie – jest pochodną szeregu obowiązków, które zostały nałożone ustawą o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu, dlatego Naczelna Rada Adwokacka opracowała i udostępniła dla adwokatów: wewnętrzną procedurę w zakresie przeciwdziałania praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu, ewidencję naruszeń, wzór oświadczenia o zajmowaniu eksponowanego stanowiska, wzór oświadczenia potwierdzającego dokonanie identyfikacji i weryfikacji klienta adwokata, osoby upoważnionej do działania w jego imieniu oraz beneficjenta rzeczywistego, klauzulę RODO dla oświadczeń AML oraz przykładową procedurę anonimowego zgłaszania naruszeń przepisów o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu⁸.

W przypadku danych związanych ze świadczeniem pomocy prawnej, w tym danych przetwarzanych w postaci elektronicznej, adwokat jest zobowiązany do zachowania należytej staranności w zapewnieniu ochrony tych danych przed nieuprawnionym dostępem. Rekomendowane zasady określają Dobre praktyki w zakresie cyberbezpie-

⁸ Zob. <https://www.adwokatura.pl/dokumentacja-aml/> (dostęp: 8.03.2024 r.).

czeństwa w działalności kancelarii adwokackich i pracy adwokata, a ponadto Instytut LegalTech przy NRA prowadzi regularne szkolenia dotyczące cyberbezpieczeństwa.

7. Tajemnica zawodowa

Dla każdego adwokata jest oczywiste, że podstawowym obowiązkiem jest zachowanie w tajemnicy wszystkiego, o czym dowiedział się w związku z udzielaniem pomocy prawnej.

Kwestia tajemnicy adwokackiej jest zagadnieniem bardzo szerokim i wieloaspektowym. Natomiast w kontekście organizacji pracy kancelarii kluczowe są aspekty praktyczne dotyczące zabezpieczenia informacji objętych tajemnicą, w tym w szczególności zabezpieczenia akt, zarówno papierowych, jak i elektronicznych.

W związku z tym – po pierwsze – należy pamiętać, że adwokat ma obowiązek przed dopuszczeniem innej osoby niż wskazana w art. 4a ust. 1 pr. adw. do wykonywania czynności związanych ze świadczeniem pomocy prawnej odebrać od tej osoby **pisemne oświadczenie** obejmujące jej zobowiązanie do zachowania w tajemnicy wszelkich informacji, które ta osoba może uzyskać w związku z wykonywaniem tych czynności.

Akta papierowe należy zabezpieczać przed dostępem osób nieuprawnionych. W praktyce oznacza to, że szafki/regaly w kancelarii, w których przechowuje się dokumenty, powinny być zamykane, a drzwi szaf i regałów nieprzeźroczyste, tak aby uniemożliwić odczytanie nazwisk/nazw klientów widniejących np. na szczytach segregatorów.

Adwokaci, aplikanci i pracownicy kancelarii powinni stosować zasadę „pustego biurka”, tzn. na koniec dnia pracy nie zostawiać na biurku (ani nigdzie indziej na wierzchu) dokumentów objętych tajemnicą adwokacką.

Natomiast pracując na aktach elektronicznych (skanach dokumentów, plikach tekstowych, zdjęciach akt itp.) oraz korespondując z klientami za pośrednictwem e-maili, adwokaci mają obowiązek posługiwania się oprogramowaniem i innymi środkami zabezpieczającymi dane przed ich niepowołanym ujawnieniem.

Do przesyłania informacji lub dokumentów objętych tajemnicą zawodową odnoszą się określone uchwałą Naczelnej Rady Adwokackiej Dobre praktyki dotyczące cyberbezpieczeństwa w działalności kancelarii adwokackich i pracy adwokata, które zalecają, aby przekazane poprzez komunikatory wiadomości/e-maile były szyfrowane lub ich przesyłanie następowało poprzez hasłowanie załączników wiadomości e-mailowych.

to zatem kolejna okazja w postępowaniu do zaakceptowania wersji oskarżonego, o czym warto pamiętać i co warto uwzględnić już na początkowym etapie budowania strategii.

5. Udział obrońcy i pełnomocnika na wszystkich etapach postępowania karnego

Zagadnienie udziału obrońcy w postępowaniu karnym rozpatrywać można z kilku perspektyw, które moglibyśmy na potrzeby niniejszych rozważań roboczo nazwać: etyczną, techniczną i merytoryczną.

Podjęciem etycznej perspektywy rozumiemy wszystkie zasady deontologii zawodowej ujęte w Kodeksie etyki adwokackiej, Regulaminie wykonywania zawodu adwokata i orzecznictwie dyscyplinarnym wypracowanym na tle ww. przepisów. Ze względu na istotę pracy obrońcy, tj. współpracę z osobami pozostającymi w bardzo trudnym położeniu, nierzadko pozbawionymi wolności, zaakcentowania wymaga w tym miejscu szczególnie istotny obowiązek bieżącego czuwania nad przebiegiem sprawy klienta i bieżącego informowania go o wszystkich istotnych zdarzenia procesowych, które mogą mieć wpływ na jego sytuację (§ 49 KEA). Tak jak wskazane zostało w części poświęconej przygotowaniu się do prowadzenia sprawy karnej (w tym przygotowaniu klienta), kluczowe jest bowiem, aby klient wiedział, jaka jest strategia procesowa w danej sprawie, jakie działania są podejmowane i z jakiego powodu, jakie są zagrożenia związane z każdym z tych działań, po to, aby możliwie jak najskuteczniej wyeliminować ryzyko nieprzewidywalnego zachowania klienta, opisanego powyżej. Bieżący kontakt z klientem służy także pozyskaniu od niego informacji na temat źródeł dowodowych, które adwokat – mający wiedzę prawniczą – jest w stanie wykorzystać w celu sformułowania właściwych wniosków dowodowych.

W pracy z klientem, w szczególności przed każdym przesłuchaniem klienta, kluczowe jest również upewnienie się, co klient chciałby ewentualnie powiedzieć w toku postępowania. Podkreślenia wymaga, że skoro nie budzi wątpliwości, iż adwokat nie może tworzyć dowodów na potrzeby postępowania, to nie powinien przygotowywać w całości klientowi treści jego wyjaśnień (które – jak powyżej wskazano – bezsprzecznie są dowodem w procesie karnym²⁵). Nie możemy jednak pozostawić klientowi dowolności w kształtowaniu treści swoich wyjaśnień, albowiem nie można wykluczyć, że klient mógłby nieświadomie w ten sposób się obciążyć. W praktyce zatem wskazane jest poproszenie klienta o przygotowanie własnych wyjaśnień, które co do treści zostaną omówione z adwokatem na spotkaniu jeszcze przed przesłuchaniem. Naszą rolą jest bowiem zwrócenie uwagi klientowi na te fragmenty jego wypowiedzi, które wymagają doprecyzowania, zmiany czy uzupełnienia. Pomagając klientowi przygotować się do

²⁵ Wyrok SA we Wrocławiu z 18.10.2018 r., II AKa 128/18, LEX nr 2605253.

złożenia wyjaśnień, obowiązkiem adwokata jest wyjaśnić, jakie mogą być konsekwencje procesowe wyjaśnień określonej treści.

Przygotowując się z klientem do poszczególnych rozpraw sądowych, warto również uprzedzić go o okolicznościach, które powinna wykazywać w procesie druga strona, aby osiągnąć oczekiwany efekt procesowy. Elementem naszej pracy jest bowiem także przewidzenie, jakie znamiona czy przesłanki wykazać musi nasz przeciwnik procesowy i jakie pytania w związku z tym może zadawać, by te okoliczności wykazać. Ma to szczególne znaczenie we współpracy z pokrzywdzonym/oskarżycielem posiłkowym, który nie może – w przeciwieństwie do oskarżonego/podejrzanego – odmówić złożenia zeznań, o czym powinien być pouczony. Wskazane jest zatem omówienie z klientem potencjalnych zagadnień, które mogą pojawić się w trakcie przesłuchania, także po to, aby przygotować klienta emocjonalnie. Wskazane jest również korzystanie z wiedzy klienta przy przygotowywaniu się do przesłuchania poszczególnych świadków. Nierzadko bowiem wiedza klienta, niewynikająca z akt, staje się przydatnym źródłem wiedzy i pozwala adwokatowi na sformułowanie bardziej szczegółowych pytań.

W kontekście etycznym zaakcentować również należy to, że specyfika prowadzenia spraw karnych wiąże się także z koniecznością szczególnej ostrożności w realizacji próśb klienta. Zdarza się, że osoby pozostające w trudnej sytuacji osobistej, wynikającej np. z faktu przebywania w warunkach izolacji, oczekują podejmowania przez adwokata działań, które nie tylko nie należą do jego obowiązków, lecz także wprost naruszają zasady etyki, a czasem też prawo karne (jak np. prośby o wyносzenie grypsów z aresztów śledczych czy przynoszenie jakichś przedmiotów do tych placówek). Kategorycznego zaznaczenia zatem wymaga, że rolą obrońcy jest pomoc prawna, a tego rodzaju działania z całą pewnością wykraczają poza ten zakres i jako pozostające w sprzeczności z powszechnie obowiązującym prawem są zakazane.

Z kolei pod pojęciem technicznych aspektów udziału adwokata na wszystkich etapach postępowania rozumiemy te wszystkie działania obrońcy i pełnomocnika, które – podobnie jak przy obrońcy z urzędu – wynikają z właściwego etapu postępowania, w tym np. złożenie pisma przewodniego ze zgłoszeniem się obrońcy i stosownymi wnioskami procesowymi, uzyskanie dostępu do akt sprawy i ewentualnego zezwolenia na widzenie, zaskarżanie wszystkich niekorzystnych dla klienta rozstrzygnięć, o ile klient wprost, najlepiej na piśmie, nie zwolni adwokata z tego obowiązku, zgłaszanie wniosków dowodowych i formalnych, np. wniosków o umorzenie, udział w czynnościach procesowych i stawiennictwo na rozprawach sądowych itd. Działania te opisane zostały szczegółowo w rozdziale XI niniejszej publikacji, poświęconym czynnościom świadczenia pomocy prawnej w sprawach karnych z urzędu. Zakres pracy obrońców/pełnomocników z urzędu nie różni się bowiem w odniesieniu do niezbędnych czynności, jakie należy podejmować w sprawie karnej prowadzonej „z wyboru”, stąd też brak potrzeby powtarzania tego wywodu.

Natomiast pod podjęciem merytorycznej perspektywy rozumiemy te wszystkie działania obrońców i pełnomocników w sprawach karnych, które są niezbędne, a które albo nie zawsze wynikają wprost z Kodeksu postępowania karnego, albo są nieoczywiste, a których praktyczny wymiar jest taktycznie nie do przecenienia. Tym zagadnieniom poświęcimy zasadniczą część rozważań w tym podrozdziale.

W pierwszej kolejności zaakcentowania wymaga wynikająca z przyjętej taktyki dość specyficzna aktywność obrońców, tj. korzystanie z instytucji określonej w art. 175 § 2 k.p.k. Nierzadko obrońcy rekomendują klientom nieskładającym wyjaśnień, aby korzystali z szansy zabrania w procesie głosu i odnosili się zbiorczo lub pojedynczo do każdego z dowodów przeprowadzonych w toku postępowania. Tego rodzaju oświadczenia są protokołowane i stanowią dowód, do którego sąd powinien odnieść się przy wyrokowaniu. Z tego powodu składanie oświadczeń w trybie art. 175 § 2 k.p.k. ma znaczenie procesowe, albowiem pozwala obronie na kształtowanie okoliczności spornych w sprawie. Wprowadzając bowiem ww. oświadczeniami do materiału dowodowego zaprzeczenie twierdzeniom świadków, niejako „zmuszamy” w ten sposób sąd, który mógłby chcieć uznać twierdzenia świadka za wiarygodne, do odniesienia się do tego, z jakiego dokładnie powodu tak jest i dlaczego wyjaśnienia oskarżonego w tym zakresie nie zasługują na wiarę. Warto zatem przed rozprawą, na której zaplanowane jest przeprowadzenie dowodu z zeznań określonego świadka, ustalić z klientem, co chciałby i mógłby powiedzieć w odniesieniu do depozycji tegoż świadka. Adwokat natomiast prowadzący sprawę karną powinien mieć na uwadze możliwość korzystania z ww. uprawnienia i w ten sposób aktywnie wpływać na przebieg toczącego się postępowania.

Szczególna aktywność obrońców na etapie postępowania przygotowawczego może być związana z czynnościami przymusu w postępowaniu karnym, tj. sytuacją zatrzymania klienta bądź przeszukania przeprowadzonego u klienta. Poza koniecznością złożenia ewentualnych środków odwoławczych z art. 246 i 236 k.p.k. adwokat może także brać udział w przebiegu ww. czynności procesowych. W przypadku zatrzymania udział adwokata związany jest przede wszystkim z koniecznością pouczenia klienta o jego uprawnieniach i obowiązkach, wyjaśnienia procedury i ustalenia strategii na potrzeby przesłuchania oraz ewentualnego posiedzenia w przedmiocie rozpoznania wniosku o zastosowanie tymczasowego aresztowania. Ten etap postępowania jest bardzo trudny – adwokat działa pod presją czasu, nie znając materiału dowodowego, i w warunkach znacznego stresu klienta, który zazwyczaj jest przerażony zastosowanym wobec niego przymusem państwowym. Nie ma w tym miejscu przestrzeni do omówienia wszystkich problematycznych aspektów tego etapu postępowania, tym niemniej zwrócimy uwagę na jeden – z perspektywy adwokackiej – bardzo ważny element procedury, tj. protokół z zatrzymania, który czasem bywa wypełniany z udziałem adwokata. Warto przed przystąpieniem do tej czynności dokładnie wypytać klienta o wszystkie szczegóły związane z przebiegiem jego zatrzymania, po to, aby możliwie jak najbardziej precyzyjnie i wyczerpująco opisać problemy z nim związane w formule oświadczeń do protokołu

zatrzymania. Ten dokument będzie później podstawą sporządzanego zażalenia na zatrzymanie, stąd tak istotne, aby zawrzeć w jego treści wszystkie kluczowe informacje. Udział adwokata przy przeszukaniu ma natomiast znaczenie w kwestii zapewnienia przestrzegania procedur przez organy ścigania. Obecny na miejscu przeszukania adwokat czuwa, aby czynność ta przebiegła zgodnie z przepisami art. 217 i n. k.p.k., dbając o bieżące odnotowywanie jego oświadczeń w zakresie zaistniałych nieprawidłowości w protokole przeszukania. Rolą adwokata jest zasadniczo pilnowanie, aby organy ścigania nie przekroczyły zakresu przeszukania (co do jego miejsca, zakresu żądanych rzeczy), a także aby zastosowano niezbędne procedury (np. procedurę „bezpiecznej koperty”, w którą powinny zostać zapakowane – bez zapoznawania się – dokumenty objęte np. tajemnicą zawodową). Należy pamiętać, że to, co nie zostanie odnotowane w protokole, bywa bardzo trudne do wykazania na dalszym etapie postępowania, zatem ww. aktywność obrońcy podjęta już w trakcie czynności jest elementem właściwie wykonywanych obowiązków obrończych. Podobną, kontrolną rolę ma adwokat w każdej innej, choć rzadziej w praktyce przeprowadzanej, czynności procesowej, jak np. okazanie, eksperyment procesowy czy oględziny.

Kolejną przestrzenią potencjalnej aktywności adwokackiej w sprawach karnych jest nierzadko pojawiające się oczekiwanie ze strony klientem, aby adwokat spotkał się ze świadkami wydarzeń będących przedmiotem sprawy. Tej propozycji klienta może towarzyszyć sugestia lub wyrażone wprost oczekiwanie, że adwokat przygotuje świadka do zeznań, wskazując mu, co powinien powiedzieć. Adwokat w żadnym razie na taką propozycję zgodzić się nie może i powinien stanowczo odmówić instruowania świadka co do treści jego zeznań. Udzielenie takich instrukcji nie tylko stanowiłoby bardzo poważny delikt dyscyplinarny, lecz także mogłoby stanowić przestępstwo podżegania do składania fałszywych zeznań. Z tego powodu nawet spotkanie się przez adwokata z chociażby potencjalnym świadkiem jest wysoce ryzykowne i może skończyć się podważeniem wiarygodności zeznań świadka oraz podważeniem zaufania do samego adwokata. Spotkanie z potencjalnym świadkiem może wyjątkowo być jednak wskazane, jeżeli przebieg takiego spotkania ogranicza się do biernego wysłuchania świadka, by adwokat mógł powziąć wiedzę, co świadek ma do zeznania. Taka wiedza może bowiem być potrzebna do podjęcia decyzji, czy złożenie wniosku o przesłuchanie świadka jest korzystne dla klienta. Adwokat musi się jednak liczyć z tym, że sam fakt spotkania ze świadkiem może zostać ujawniony, choćby w wyniku pytania organu procesowego lub strony. Nawet w przypadku udzielenia przez świadka prawdziwej odpowiedzi, że adwokat nie instruował go w żaden sposób co do treści zeznań, sam fakt spotkania może rzutować na wiarygodność zarówno świadka, jak i adwokata.

Szczególną aktywnością adwokata w procesie karnym jest bycie pełnomocnikiem świadka. Instytucję tę wprowadza art. 87 § 1 i 2 k.p.k., przy czym przesłanką dopuszczenia pełnomocnika w przypadku osoby niebędącej stroną postępowania przez sąd albo prokuratora jest to, aby wymagały tego interesy tej osoby w toczącym się postępowaniu.

I w tym przypadku znowu pojawia się istotna rola adwokatów, którzy w ramach przygotowywania i prowadzenia takich szkoleń muszą dbać o ich praktyczny wymiar. Dlatego cele tych szkoleń są wielorakie: chodzi zarówno o przedstawienie pracownikom obowiązujących przepisów, polityk i procedur w danej organizacji, jak i o to, co uważamy za najważniejsze, czyli wytworzenie u adresatów szkolenia czegoś, co w naszej praktyce nazywamy świadomością *compliance*, tj. spowodowanie, że pracownicy naszego klienta będą zdolni do identyfikacji określonego ryzyka i przewidzenia, że dana sytuacja może te ryzyka tworzyć, a także do adekwatnej reakcji.

C. Prowadzenie dochodzeń wewnętrznych (*internal investigations*)

a. Cele wewnętrznych dochodzeń

Jednym z ważniejszych elementów doradztwa prawnego i praktyki adwokackiej w obszarze *compliance* i prawa karnego gospodarczego jest prowadzenie wewnętrznych dochodzeń dotyczących potencjalnych nieprawidłowości w działaniu danej organizacji (w tym podejrzeń popełnienia czynów zabronionych). Tylko pozornie, prowadząc wewnętrzne dochodzenie, adwokat zamienia się rolami z prokuratorem lub funkcjonariuszem organów ścigania. Wieloletnia praktyka prowadzenia takich dochodzeń pokazuje bowiem, że ich cele mogą być różne, w tym obejmować nie tylko wykrycie potencjalnych nieprawidłowości, lecz także ustalenie stanu faktycznego i zgromadzenie materiału dowodowego na potrzeby przyszłej obrony spółki w różnego rodzaju postępowaniach – karnych, cywilnych czy administracyjnych (regulacyjnych), jak również przygotowanie spółki do sytuacji kryzysowej.

Przeprowadzenie wewnętrznego dochodzenia to także element należytej staranności danej organizacji i doradztwo prawne w tym zakresie sprowadza się do wsparcia w dochowaniu tak określonego aktu staranności.

Wysiłki danej organizacji w ustaleniu np. przyczyn nieprawidłowości mogą się przełożyć na należyłą współpracę z organami ścigania. W określonych przypadkach mogą one pozwolić – przykładowo – na dokonanie tzw. autodenuncjacji i uniknięcie odpowiedzialności za przekupstwo (korupcję czynną) na podstawie art. 229 § 6 k.k.

Są one także bardzo ważne z punktu widzenia odpowiedzialności członków organów spółek kapitałowych. Członkowie zarządów spółek kapitałowych mają bowiem przy wykonywaniu swoich obowiązków dołożyć staranności wynikającej z zawodowego charakteru swojej działalności oraz dochować lojalności wobec spółki¹⁶. Ponadto art. 483

¹⁶ Por. art. 209¹ § 1 k.s.h. w przypadku spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, art. 300⁵⁴ § 1 k.s.h. w przypadku prostej spółki akcyjnej (co dotyczy członka zarządu lub rady dyrektorów ustanowionej w takiej

§ 3 k.s.h. wskazuje, że członek zarządu nie narusza obowiązku dołożenia staranności wynikającej z zawodowego charakteru swojej działalności, jeżeli postępując w sposób lojalny wobec spółki, działa w granicach uzasadnionego ryzyka gospodarczego, w tym na podstawie informacji, analiz i opinii, które powinny być w danych okolicznościach uwzględnione przy dokonywaniu starannej oceny. Obowiązek gromadzenia „informacji, analiz i opinii”, o których mowa w tym przepisie może polegać także na weryfikacji nieprawidłowości, o której członek zarządu (dyrektor w prostej spółce akcyjnej) powziął wiedzę, co może nastąpić w szczególności poprzez przeprowadzenie wewnętrznego dochodzenia.

Częstokroć przyczyną wszczęcia wewnętrznego dochodzenia może być pochodzące od organów postępowania karnego żądanie udzielenia pomocy (na podstawie art. 15 § 3 k.p.k.), względnie wydanie postanowienia o żądaniu wydania rzeczy (art. 217 § 1 k.p.k.) lub przeprowadzenie przeszukania (art. 219 § 1 k.p.k.). W ten sposób spółka może uzyskać informację o tym, że mogło dojść do nieprawidłowości (popęłnienia przestępstwa w związku z jej działalnością), którą to okoliczność należy wyjaśnić.

Wreszcie, nie bez znaczenia pozostają tzw. sygnały dotyczące nieprawidłowości pochodzące od sygnalistów. Choć w dacie przygotowywania tej publikacji nadal trwają prace legislacyjne dotyczące wdrożenia do polskiego porządku prawnego dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/1937 z 23.10.2019 r. w sprawie ochrony osób zgłaszających naruszenia prawa Unii (Dz.Urz. UE L 305, s. 17), to jednak w praktyce funkcjonowania podmiotów gospodarczych w Polsce systemy reagowania na nieprawidłowości pochodzące od sygnalistów są coraz częściej stosowanym rozwiązaniem.

Jak wspomnieliśmy powyżej, jednym z celów prowadzenia wewnętrznego dochodzenia może być przygotowanie spółki do sytuacji kryzysowej. Taką sytuacją może być np. przeprowadzenie w siedzibie spółki przeszukania przez organy ścigania lub inne uprawnione organy w ramach ich kompetencji (np. Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów lub Komisję Nadzoru Finansowego), ale także upublicznienie informacji na temat określonej sprawy, na którą spółka będzie musiała zareagować. Stąd wewnętrzne dochodzenie w takich przypadkach służy często wyczerpującemu ustaleniu stanu faktycznego danej sprawy, zaplanowaniu środków zaradczych, ale także np. przygotowaniu odpowiedniej strategii komunikacyjnej. W tym zakresie często zdarza się, że adwokaci prowadzący wewnętrzne dochodzenie już po jego przeprowadzeniu, albo nawet w jego trakcie, współpracują w interdyscyplinarnych zespołach, obejmujących także specjalistów z zakresu komunikacji lub *public relations*, po to, aby przyszła strategia komunikacyjna spółki opierała się na pełnej wiedzy na temat stanu faktycznego oraz świadomości ryzyk prawnych.

spółce) oraz art. 377¹ § 1 k.s.h. w przypadku spółki akcyjnej.

b. Ramy prawne wewnętrznych dochodzeń

Istotnym problemem praktycznym jest fakt, że dotychczas wewnętrzne dochodzenia w Polsce nie doczekały się szczegółowych ram prawnych. Pewne rozwiązania w tym zakresie proponował dyskutowany w przeszłości projekt ustawy o jawności życia publicznego¹⁷, który przewidywał obowiązek opracowania i wdrożenia wewnętrznych procedur postępowania w sprawie zgłoszenia nieprawidłowości, czy też kolejne projekty ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary¹⁸, które wskazywały na zasady postępowania na wypadek zagrożenia popełnienia czynu zabronionego i wymóg prowadzenia postępowań wyjaśniających. Żaden z tych projektów nie doczekał się jednak uchwalenia i przez to nie stał się częścią obowiązującego w Polsce porządku prawnego.

W Polsce w kontekście dochodzeń wewnętrznych wymienia się, przykładowo, Rekomendację H Komisji Nadzoru Finansowego dotyczącą systemu kontroli wewnętrznej w bankach. Poszczególne zapisy tej rekomendacji obejmują m.in. planowanie i wykonywanie kontroli, w tym opracowanie planów kontroli, uprawnienia audytorów wewnętrznych dotyczące dostępu do informacji, uzyskiwania pisemnych i ustnych wyjaśnień od pracowników, dostępu do systemu informatycznego oraz dokumentacji źródłowej czy zasady związane ze sporządzaniem raportów z kontroli¹⁹. Nadal jednak rekomendacje Komisji Nadzoru Finansowego nie mają statusu przepisów prawa powszechnie obowiązującego, choć niewątpliwie niestosowanie się do tych rekomendacji może być ocenione negatywnie przez KNF w toku kontroli prowadzonych przez ten organ i spotkać się z reakcją nadzorczą.

Prowadzenie dochodzeń wewnętrznych jest zresztą także przedmiotem regulacji normy ISO/TS 37008: *Dochodzenia wewnętrzne w organizacji*²⁰. Norma ta (długo wyczekiwana i stanowiąca podsumowanie pewnych zasad, które ukształtowały się w praktyce prowadzenia wewnętrznych dochodzeń) zwraca uwagę, że zasadniczo dochodzenie wewnętrzne stanowi profesjonalny proces ustalania faktów. Ale wśród celów dochodzeń wewnętrznych pojawiają się także takie zagadnienia jak ustalenie, czy dany zarzut jest uzasadniony, czy nie, ocena potencjalnych strat finansowych organizacji, kwestia odpowiedzialności kierownictwa organizacji, ocena, czy zachodzi potrzeba zgłoszenia

¹⁷ Projekt ustawy o jawności życia publicznego z 8.01.2018 r., <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12304351/12465433/12465434/dokument324982.pdf> (dostęp: 8.03.2024 r.).

¹⁸ Zob. projekt ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary z 11.01.2019 r., [https://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/Projekty/8-020-1211-2019/\\$file/8-020-1211-2019.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/Projekty/8-020-1211-2019/$file/8-020-1211-2019.pdf) (dostęp: 8.03.2024 r.) oraz projekt ustawy o zmianie ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary z 29.08.2022 r., <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12363700/12908964/12908965/dokument572984.pdf> (dostęp: 8.03.2024 r.).

¹⁹ Komisja Nadzoru Finansowego, *Rekomendacja H dotycząca systemu kontroli wewnętrznej w bankach*, Warszawa 2017, https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/knf_170534_Rekomendacja_H_2017_50303.pdf (dostęp: 8.03.2024 r.).

²⁰ ISO/TS 37008:2023, *Internal investigations of organizations*.

zarówno te dostępne w normalnym toku instancji, jak i te o charakterze nadzwyczajnym, żeby wyeliminować nieprawidłowy wyrok, i dopiero gdy takie działania nie przyniosą skutku, może wystąpić ze skargą. Postępowanie ze skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia stanowi „właściwe postępowanie” w rozumieniu art. 417¹ § 2 k.c., a zatem jej wniesienie i uwzględnienie są warunkami koniecznymi, żeby skutecznie dochodzić odszkodowania za szkodę wyrządzoną przez wydanie prawomocnego orzeczenia. Skarga ta nie jest jednak jedynym środkiem prawnym wywołującym skutek na gruncie art. 417¹ § 2 k.c. i legalność nie wszystkich orzeczeń cywilnych może być badana w tym trybie. Gdy skarga nie przysługuje, a strona skorzystała z przysługujących jej środków prawnych, może ona dochodzić odszkodowania z tytułu szkody wyrządzonej przez wydanie prawomocnego orzeczenia niezgodnego z prawem bez uprzedniego stwierdzenia niezgodności tego orzeczenia w postępowaniu wywołanym skargą. To dodatkowa wskazówka, jak marginalne jest praktyczne znaczenie skargi.

Skarga nadzwyczajna została uregulowana w art. 89–95 u.SN. Do jej wnoszenia nie są jednak uprawnione strony ani zawodowi ich pełnomocnicy, a tylko kilka podmiotów enumeratywnie wskazanych przez ustawodawcę. Wniosek zainteresowanego wniesieniem skargi nadzwyczajnej kierowany do jednego z uprawnionych podmiotów nie jest wiążący, co oznacza, że podmiot legitymowany będzie mógł złożyć skargę nadzwyczajną, wskazując podstawy podniesione we wniosku, złożyć skargę, wskazując inne podstawy, lub odmówić wniesienia skargi nadzwyczajnej. Skargi nadzwyczajnej nie można oprzeć na zarzutach, które były przedmiotem rozpoznawania skargi kasacyjnej lub kasacji przyjętej do rozpoznania przez Sąd Najwyższy.

Skarga nadzwyczajna nie jest dopuszczalna od wyroku ustalającego nieistnienie małżeństwa, orzekającego unieważnienie małżeństwa albo rozwód, jeżeli choćby jedna ze stron po uprawomocnieniu się takiego orzeczenia zawarła związek małżeński, oraz od postanowienia o przysposobieniu.

Unieważnienie prawomocnego orzeczenia przez Sąd Najwyższy uregulowano w art. 96 u. SN.

11. Wybrane zagadnienia różnicujące prowadzenie spraw cywilnych w trybie procesowym i nieprocesowym

Sprawy nieprocesowe charakteryzują się większymi aniżeli proces możliwościami elastycznego kształtowania kręgu ich uczestników. W niektórych wypadkach prawo dopuszcza wszczynanie takich postępowań również z urzędu przez sąd. W pierwotnym swym założeniu ten rodzaj postępowań ma służyć nie tylko realizacji interesów samych stron, lecz także interesów powszechnych; przykładem są postępowania wieczystoksięgowe, których ostatecznym celem jest ujawnienie statusu prawnego nieruchomości. Judykatura

wpracowała szereg rozwiązań, które wskazują na większy zakres obowiązków sądu, także w sprawach zainicjowanych wnioskiem strony, w porównaniu z ograniczeniami w procesie biorącymi początek z zasady kontradiktoryjności. Sąd powinien zatem w szczególności z urzędu dopuszczać dowody, jeżeli przysłuży się to wyjaśnieniu stanu rzeczywistego. Powinien też sam podejmować wszelkie inne działania sprzyjające sprawnemu toczeniu się postępowania, unikając jego zawieszania nawet wówczas, gdy to strona nie wykonała nałożonego na nią przez sąd zobowiązania. Takie ujęcie sprawia, że na etapie odwoławczym pełnomocnik, który dostrzegł błędy sądu pierwszej instancji polegające na takich zaniedbaniach, jak tutaj przykładowo wskazane, będzie mógł wskazywać na nie w ramach zarzutów apelacyjnych.

W postępowaniu nieprocesowym zasadą jest przysługiwanie skargi kasacyjnej w sprawach z zakresu prawa osobowego, rzeczowego i spadkowego (art. 519¹ § 1 k.p.c.). Wyłączenia od tej zasady zawarte zostały w art. 519¹ § 4 k.p.c.²⁶

Zupełnie specjalne reguły rządzą postępowaniem wieczystoksięgowym (art. 626¹–626¹³ k.p.c.). Jest to procedura oparta wyłącznie na dowodach z dokumentów i bardzo mocno sformalizowana. Nie dopuszcza się w niej też wznowienia postępowania – korygowaniu prawidłowości błędnego wpisu służą zupełnie inne instrumenty, w szczególności funkcjonujące w ramach zwykłego procesu powództwo o uzgodnienie treści księgi wieczystej z rzeczywistym stanem prawnym. Znaczna część czynności sądu wieczystoksięgowego jest poddana elektronizacji, podobnie jak sama instytucja ksiąg wieczystych. Jak się zatem wydaje, praktyka w tej dziedzinie może być domeną adwokatów młodego pokolenia.

Nie należy przy tym zapominać, że w ograniczonym, lecz gospodarczo istotnym nieraz zakresie praktyka wieczystoksięgowa obejmuje też umiejętność czytania oraz interpretowania papierowej dokumentacji, do której zalicza się nie tylko dokumenty stanowiące podstawy wpisów we współczesnych księgach elektronicznych i księgi wieczyste, które były jednolicie zakładane oraz prowadzone bezpośrednio przed elektronizacją, lecz także dawne zbiory dokumentów, księgi hipoteczne i stare księgi wieczyste, różniące się konstrukcją (a nieraz także używanymi we wpisach językami) w zależności od historycznej przynależności terenu, na którym dana nieruchomości się znajduje, do dawnego zaboru. Wiedza i sprawność poruszania się w tej dziedzinie przynoszą nie tylko fascynujące przygody intelektualne, lecz także wymierne efekty w postaci regulowania zadawnionych stanów prawnych. Piszącej te słowa zdarzyło się wygrać toczący się przeciwko mocodawcom proces eksmisyjny dzięki sięgnięciu do wpisów księgi hipotecznej utworzonej w latach 20. XX wieku, a przy okazji podziwiać kunszt i szerokość spojrzenia prawników sprzed stu lat: notariusz zastosował wtedy nowatorsko, wręcz

²⁶ Gdy idzie o przysługiwanie skargi kasacyjnej w sprawach o działy, zob. postanowienia SN z 23.03.2018 r., I CZ 33/18, LEX nr 2479508, i z 14.03.2018 r., IV CSK 478/17, LEX nr 2497641. Z orzeczeń tych wynika, że bierze się pod uwagę wartość udziału objętego interesem prawnym skarżącego.

„wynalazczo”, konstrukcję ustanawiania odrębnej własności lokali, choć nie wynikała ona wprost z ówczesnego ustawodawstwa.

Inną specyficzną kategorią spraw rozstrzyganych w postępowaniu nieprocesowym są postępowania spadkowe. W szczególności należy zwrócić uwagę na specyficzne rozwiązanie przyjęte w art. 679 k.p.c., tzn. postępowanie o uchylenie bądź zmianę prawomocnego orzeczenia stwierdzającego nabycie spadku, które to postępowanie co do zasady wyklucza stosowanie instytucji wznowienia postępowania.

Co do specyfiki postępowań nieprocesowych w sprawach rodzinnych warto pamiętać, że sąd rodzinny pełni szczególną funkcję sądu opiekuńczego (art. 568 k.p.c.). Oznacza to, że do kompetencji wydziału rodzinnego i nieletnich sądu rejonowego (art. 12 § 1 pkt 3 p.u.s.p.) należą m.in. sprawy z zakresu prawa opiekuńczego. Sąd opiekuńczy rozpoznaje wszystkie sprawy, które obowiązujące przepisy uznają za sprawy opiekuńcze. Pozostałe sprawy sąd rejonowy – wydział rodzinny i nieletnich – rozpoznaje jako sąd rodzinny. Sądownictwo opiekuńcze jest więc tylko pewnym, wyraźnie i ściśle wyodrębnionym, zakresem działalności sądu rodzinnego²⁷.

12. Niektóre zagadnienia praktyczne: opłaty, korespondencja, korzystanie z Portalu Sądów Apelacyjnych

Zasadą ogólną, o której warto pamiętać, dokonując opłat od podlegającego opłacie pisma w sprawie rodzinnej dotyczącego kilkorga dzieci, jest to, że należy uiścić wielokrotność opłaty. Warto przy tym również pamiętać, że zasada ta w sposób oczywisty nie dotyczy opłaty stałej od pisma wszczynającego postępowanie o rozwód lub o separację, dotyczy już natomiast dalszych opłat, które mogą być uiszczane w tych postępowaniach, np. od wniosku o zabezpieczenie kontaktów.

Przedmiotowe zwolnienia od kosztów sądowych wykorzystywane w sprawach rodzinnych przewiduje art. 95 ust. 1 pkt 1 u.k.s.c. Należy pamiętać o tym, że pismem rozpoczynającym postępowanie jest tylko pozew lub wniosek. Nawet pierwsze w sprawie pismo procesowe pozwanego czy uczestnika podlega opłacie. Jeżeli zatem wniosek o zabezpieczenie składany jest w odpowiedzi na pozew lub wniosek albo wniosek taki składany jest przez którąkolwiek ze stron w osobnym piśmie, konieczne jest uiszczenie opłaty. Rozważenia warte jest zwłaszcza złożenie wniosku o zabezpieczenie w oddzielnym piśmie przez pozwanego lub uczestnika postępowania. Chodzi tu o kwestię doręczeń. Pamiętać należy, że tak jak odpowiedź na pozew czy wniosek kierowany w sytuacji, gdy stroną inicjującą postępowanie reprezentuje profesjonalny pełnomocnik, należy

²⁷ Postanowienie SN z 30.04.1997 r., III CKU 19/97, OSNC 1997/9, poz. 138.

złożyć bezpośrednio pełnomocnikowi tej strony, tak wniosek o zabezpieczenie zawsze należy skierować do sądu. Dopiero sąd, po kontroli formalnej wniosku o zabezpieczenie, decyduje o przesłaniu go drugiej stronie. W sytuacji zatem gdy drugą stronę reprezentuje profesjonalny pełnomocnik, połączenie pisma procesowego z wnioskiem o zabezpieczenie rodzi problem z prawidłowym doręczeniem. O ile zatem wniosek o zabezpieczenie nie jest składany razem z pismem inicjującym postępowanie w sprawie, należy rekomendować składanie go w oddzielnym i samodzielny piśmie.

W zakresie przedmiotowych zwolnień od kosztów sądowych warto także pamiętać o art. 95 ust. 1 pkt 4 u.k.s.c., zgodnie z którym nie pobiera się opłat od wniosku „będącego podstawą wszczęcia przez sąd postępowania z urzędu, a także od pism składanych sądowi opiekuńczemu w wykonaniu obowiązku wynikającego z ustawy albo nałożonego przez ten sąd”.

W sprawach rodzinnych wiele jest również zwolnień podmiotowych. Na podstawie art. 96 ust. 1 u.k.s.c. nie mają obowiązku uiszczenia kosztów sądowych: strona dochodząca ustalenia ojcostwa lub macierzyństwa oraz roszczeń z tym związanych (pkt 1); strona dochodząca roszczeń alimentacyjnych oraz strona pozwana w sprawie o obniżenie alimentów (pkt 2); kurator wyznaczony przez sąd orzekający lub sąd opiekuńczy dla danej sprawy (pkt 5); osoba doznająca przemocy domowej w sprawach z zakresu przeciwdziałania przemocy domowej (pkt 15).

To, że w sprawach o rozwód i separację obowiązuje opłata stała 600 zł, jest powszechnie pełnomocnikom wiadome. Zgodnie z uwagami poczynionymi powyżej konsumuje ona również opłaty od wniosków o zabezpieczenie, gdy składane są one wraz z pozwem o rozwód lub o separację. Warto jednak zwrócić uwagę na to, że na mocy art. 26 ust. 2 u.k.s.c. po zakończeniu sprawy o rozwód, o separację lub o unieważnienie małżeństwa może się okazać, że opłata 600 zł nie jest wystarczająca. W razie zasądzenia alimentów na rzecz małżonka w orzeczeniu kończącym postępowanie w instancji pobiera się bowiem od małżonka zobowiązanego opłatę stosunkową od zasądzonego roszczenia, a w razie nakazania eksmisji jednego z małżonków albo podziału wspólnego majątku pobiera się także opłatę w wysokości przewidzianej od pozwu lub wniosku w takiej sprawie.

Zasady dotyczące kosztów sądowych doznają wyjątków w sprawach z zakresu prawa pracy. Najważniejsza różnica – roszczenia pracownicze korzystają w tym zakresie z daleko idących zwolnień. W praktyce od pracownika pobiera się opłatę sądową wyłącznie od apelacji, i to tylko, jeżeli wartość przedmiotu sporu przekracza 50 000 zł (art. 35 ust. 1 u.k.s.c.). Oznacza to, że wytoczenie przez pracownika powództwa przeciwko pracodawcy jest dla niego wolne od kosztów sądowych. Jest to nowość wynikająca z przywołanej już noweli z 7.07.2023 r., która weszła w życie 28.09.2023 r. Przedtem pracownicy musieli wносить opłaty od roszczeń przekraczających 50 000 zł. Zmiana ta zapewne usunie dotychczasowe „samoograniczanie” się pracowników w zakresie

2. Adwokat jako rzecznik patentowy

A. Uwagi ogólne

Niniejszy artykuł przedstawia szeroki kontekst wykonywania równocześnie zawodu adwokata i rzecznika patentowego. Dotyczy nie tylko możliwości, lecz także celowości łączenia obu zawodów, ale w swojej części wstępnej nawiązuje do rewolucji w podejściu do świadczenia usług prawnych, jaka zaszła na przestrzeni ostatnich 20 lat, a która w sposób szczególnie uwidoczniła się w ostatniej dekadzie. Rozważania dotyczące zmiany modelu świadczenia pomocy prawnej przez prawników, w tym adwokatów, w szczególności w kontekście zmiany zapotrzebowania rynku i oczekiwań klienta względem usług prawnych, stanowią przyczynek do dyskusji nad celowością zmiany sposobu świadczenia usług prawnych dla biznesu, a przez to i celowością wyboru zawodu rzecznika patentowego – specjalisty z zakresu własności intelektualnej – przez adwokatów. Analiza w tym zakresie wydaje się z perspektywy adwokatów wyjątkowo istotna po aktach dwukrotnej deregulacji zawodu rzecznika patentowego, skutkujących utratą monopolu rzeczników patentowych w dziedzinie dokonywania i rozpatrywania zgłoszeń oraz utrzymywania ochrony praw własności przemysłowej, który znacząco ograniczono do kwestii *stricte* technicznych. Ocena opłacalności łączenia praktyki adwokackiej i rzecznikowskiej dokonywana jest równocześnie z perspektywy warunków formalnych, jakie jest zobowiązany spełnić kandydat do zawodu rzecznika patentowego, oraz mając na uwadze organizację i działalność samorządu zawodowego rzeczników patentowych, który może stanowić dla adwokata dodatkowe oparcie organizacyjne i systemowe w obszarze świadczenia usługi prawnorzecznikowskiej.

B. Rewolucja w podejściu do świadczenia usług prawnych w biznesie

Zawód i zadania adwokata, a także rola adwokatury jako samorządu zawodowego, określone są wprost w Prawie o adwokaturze. Zgodnie z art. 1 ust. 1 pr. adw.:

„Adwokatura powołana jest do udzielania pomocy prawnej, współdziałania w ochronie praw i wolności obywatelskich oraz w kształtowaniu i stosowaniu prawa”,

natomiast zgodnie z art. 4 ust. 1 pr. adw.:

„Zawód adwokata polega na świadczeniu pomocy prawnej, a w szczególności na udzielaniu porad prawnych, sporządzaniu opinii prawnych, opracowywaniu projektów aktów prawnych oraz występowaniu przed sądami i urzędami”.

Prawo o adwokaturze definiuje pomoc prawną poprzez zastosowanie przykładowego, a więc otwartego, katalogu form aktywności adwokata, mieszczących się w pojęciu pomocy prawnej. Trzeba zauważyć, że pomoc prawna stanowi przełożenie ustawowych zadań adwokatury na indywidualny wymiar działania adwokata. Definicja pomocy prawnej nie została ograniczona przedmiotowo do wybranych dziedzin prawa, co pozwala stwierdzić, że każda pomoc o charakterze prawnym, niezależnie od dziedziny prawa, może stanowić przedmiot działalności zawodowej adwokata.

Powyższe rozważania mają kluczowe znaczenie z perspektywy oceny wymagań rynkowych i oczekiwań klienta (szczególnie biznesowego) w zakresie świadczenia pomocy prawnej przez adwokata oraz reinterpretacji klasycznego pojęcia pomocy prawnej. Z uwagi na złożoność systemu prawnego i dynamiczne zmiany biznesowe klienci coraz częściej oczekują od adwokata doradztwa kompleksowego, a przynajmniej takiego, które połączy wiedzę prawniczą z doskonałą znajomością obsługiwanej branży. W efekcie adwokat staje się często specjalistą w dodatkowym nieprawniczym obszarze, dzięki czemu potrafi dostosować określone modele działania klienta w sposób kompetentny, zyskuje umiejętność budowania strategii ochrony praw klienta, jak też trafnego diagnozowania ryzyka biznesowego i prawnego. Rynek i klienci oczekują od prawników, szczególnie tych działających w obszarze biznesu i nowych technologii, że będą patrzyli na problem prawnobiznesowy holistycznie, oceniając go i rozwiązując na wielu płaszczyznach.

Zmiany sposobu świadczenia usług prawniczych wiążą się nie tylko z rozwojem i poziomem skomplikowania rozwiązań w obszarze obsługiwanych przez adwokata branż, lecz przede wszystkim ze zmianą postrzegania eksperta jako takiego. Wydaje się, że wskutek dywersyfikacji źródeł wiedzy o prawie, którym nie jest już wyłącznie prawnik jako profesjonalista, lecz także powszechnie dostępne źródła, chociażby internetowe, adwokat, szczególnie praktykujący w obszarze prawa gospodarczego, zmuszony jest do zmiany modelu prowadzenia swojej praktyki bądź poprzez narzędzia techniczne, które zapewnią mu konkurencyjność, bądź poprzez specyficzny sposób świadczenia usług, oparty na wiedzy eksperckiej i erudycji biznesowej. Za trafny uznać należy pogląd zaprezentowany przez R. i D. Susskindów w ich przełomowej książce *Przyszłość zawodów. Jak technologia zmieni pracę ekspertów*, w której wielokrotnie potwierdzają oni tezę, że „ludzie szukają pomocy profesjonalistów, ponieważ profesjonalisci wiedzą rzeczy, których oni nie wiedzą”². Podzielam pogląd R. i D. Susskindów, że w usłudze eksperckiej niewystarczająca jest abstrakcyjna merytoryczna wiedza, którą klient może znaleźć w podręcznikach bądź artykułach publikowanych przez teoretyków i uczonych³. Znaczna dywersyfikacja źródeł wiedzy pozwala potencjalnemu klientowi na samodzielne uzyskiwanie coraz bardziej profesjonalnej wiedzy eksperckiej, niekiedy rozwiązującej w całości określony problem. Czego więc oczekuje współczesny rynek

² R. Susskind, D. Susskind, *Przyszłość zawodów. Jak technologia zmieni pracę ekspertów*, Warszawa 2019, s. 65.

³ R. Susskind, D. Susskind, *Przyszłość...*, s. 66.

usług prawniczych, a przez to i klienta? W mojej opinii oczekiwana jest nie tylko wiedza merytoryczna, gdyż do niej, przy założeniu wnikliwości klienta, może on dotrzeć samodzielnie w stosunkowo prosty i mało kosztowny sposób. To, co zdaje się mieć dla klienta największą wartość, to posiadane przez eksperta prawnika *know-how* i umiejętność zestawienia wiedzy obiektywnej z praktycznym jej zastosowaniem, a w szczególności wyborem najkorzystniejszych dopuszczalnych przez prawo procedur lub rozwiązań na tle biznesowym konkretnej branży. Często są to działania oparte na prawniczej intuicji i nabytym aktywnością zawodową doświadczeniu, niemożliwe do pozyskania w wyniku czystej lektury przepisów. Wydaje się, że to właśnie doświadczenie, a także poziom jego ugruntowania poprzez wielokrotną empiryczną weryfikację, czyni ze współczesnego prawnika specjalistę cenionego rynkowo.

Wyżej przedstawiona koncepcja prawnika eksperta w dziedzinie prawa oraz osoby posiadającej wiedzę branżową znajduje swoje potwierdzenie w zauważonych już w latach 90. trendach zapotrzebowania na specjalistów określanych jako *T-people*, o których po raz pierwszy w kontekście specjalistów branży programistycznej napisał na łamach „The Independent” D. Guest⁴. Koncepcja człowieka o umiejętnościach w kształcie litery „T” to metafora szczególnie wartościowego specjalisty, którego umiejętności obrazowane są właśnie nawiązaniem do kształtu tej litery. Pionowy odcinek składający się na literę „T” odnosi się do ugruntowanej i precyzyjnej wiedzy w danym obszarze podstawowym dla określonego specjalisty. Odcinek poziomy litery „T” odpowiada natomiast za umiejętności interdyscyplinarne, wychodzące poza dziedzinę podstawową, a mające wpływ na jakość korzystania z wiedzy bazowej, w tym również umiejętność współpracy z innymi ekspertami i definiowanie zapotrzebowania na wiedzę ekspercką inną niż posiadana zarówno w obszarze podstawowym, jak i dodatkowym.

Współcześni adwokaci, trafnie spostrzegając wyżej opisane tendencje i potrzeby rynkowe, kształtują ścieżki swojej kariery zawodowej w sposób umożliwiający im świadczenie usług poprzez holistyczne doradztwo, ugruntowane praktyką oraz poparte specjalistyczną edukacją dodatkową. Wyrazem tych tendencji jest próba łączenia zawodu adwokata z innymi zawodami eksperckimi stanowiącymi zawody zaufania publicznego, w tym z zawodem rzeczownika patentowego.

C. Zawód rzeczownika patentowego

Pierwszym polskim aktem prawnym statuującym zawód rzeczownika patentowego, choć wówczas jeszcze zgodnie z odmienną nomenklaturą, był dekret tymczasowy o Urzędzie Patentowym z 13.12.1918 r. (Dz. Praw P. Pol. Nr 21, poz. 66). Zgodnie z art. 11:

⁴ D. Guest, *The hunt is on for the Renaissance Man of computing*, „The Independent” z 17.09.1991 r., <https://www.agiledata.io/wp-content/uploads/2022/10/David-Guest-1991-The-hunt-is-on-for-the-Renaissance-Man-of-computing.pdf> (dostęp: 2.01.2024 r.).

E. Polki i Polacy w mediach społecznościowych

Według raportu firm Meltwater i We Are Social pt. *Digital 2023: Global Overview Report*⁵¹ w Polsce na początku 2023 r. było 36,68 mln użytkowników internetu, co oznacza, że internetu używa 88,4% populacji.

W styczniu 2023 r. odnotowano 27,50 mln użytkowników mediów społecznościowych, co stanowi 66,3% całej populacji.

Na początku 2023 r. w Polsce aktywnych było 52,95 mln urządzeń mobilnych, co stanowiło 127,7% całej populacji. Wynika z tego, że są osoby, które posiadają więcej niż jedno urządzenie podłączone do internetu.

Oczywiście, część internautów jest w internecie i mediach społecznościowych wyłącznie dla przyjemności, ale bardzo duża część traktuje internet i media społecznościowe jako wiarygodne źródło pozyskiwania informacji. Należy podkreślić, że klienci kancelarii prawnych są obecni w mediach społecznościowych, zatem jeśli adwokat chce pozyskiwać nowych klientów, to nie może unikać obecności w internecie i budowania swojej pozycji w mediach społecznościowych.

F. Kiedy klienci kancelarii kupują

Na polskim rynku jak dotąd praktycznie nie ma dostępnych opracowań, jak prowadzić sprzedaż w kancelarii prawnej. Również podczas studiów prawniczych ani na aplikacji adwokackiej przyszli adwokaci nie uczą się tej niezbędnej w biznesie umiejętności. Niektórzy adwokaci sprzedają intuicyjnie, a niektórzy starają się wprowadzić pewne procedury i procesy.

Warto zwrócić uwagę na to, co motywuje klientów do kupienia usługi kancelarii prawnej, a co wręcz zniechęca klientów do skorzystania z usług danego adwokata.

Klientów motywuje:

- potrzeba rozwiązania problemu,
- pragnienie zrealizowania celu,
- aspirowanie do określonej pozycji społecznej,
- chęć zmiany.

Klientów demotywuje:

⁵¹ Zob. https://datareportal.com/reports/digital-2023-global-overview-report?utm_source=DataReportal&utm_medium=Country_Article_Hyperlink&utm_campaign=Digital_2023&utm_term=Poland&utm_content=Global_Promo_Block (dostęp: 8.03.2024 r.).

- koszt finansowy,
- wysiłek włożony w rozwiązanie problemu lub osiągnięcie celu,
- czas lub jego brak,
- potencjalne ryzyko.

To, co motywuje klientów do zakupu, może mieć źródło w wielu miejscach. Mogą to być poprzednie doświadczenia, rady zaufanych osób lub przekonania⁵². Jeśli adwokat chce pomóc potencjalnym klientom podjąć decyzję o zakupie usług prawnych, to najpierw musi zrozumieć, co ich motywuje. Dopiero potem można skoncentrować się na zaopiekowaniu tych elementów zarówno podczas procesu marketingowego, jak i sprzedażowego.

Możliwość wpływu na istniejące motywy potencjalnych klientów jest bardzo istotna. Niezwykle istotne jest też poznanie prawdziwej potrzeby klienta, by pomóc mu skorzystać z usług prawnych. Często jest tak, że potencjalny klient nie zna lub nie rozumie rzeczywistych konsekwencji wynikających z tego, że nie skorzysta z usług kancelarii. Albo nie będzie wiedział, jak bardzo jego sytuacja się poprawi, zatrudniając kancelarię, niż gdyby tego nie zrobił.

W wielu przypadkach klient, przychodząc na pierwsze spotkanie z adwokatem, ma pewne wyobrażenie na temat swojej sprawy. Warto, aby adwokat pokazał klientowi potencjalne scenariusze, jak może wyglądać jego sytuacja, kiedy skorzysta z usług adwokata, a jak może wyglądać, kiedy jednak zrezygnuje i nie zaangażuje adwokata w daną sprawę. Jeśli adwokat uczciwie i etycznie pokaże klientowi takie scenariusze, znacznie zwiększy to prawdopodobieństwo wybrania danej kancelarii.

Należy pamiętać, że im klient czuje większą potrzebę rozwiązania danego problemu lub pragnienie osiągnięcia konkretnego celu, tym jest gotów więcej zapłacić. Dlatego jeśli adwokatowi zależy na tym, żeby pokonać obiekcje klienta odnośnie do ceny, i adwokat chce pracować za stawki, które uważa, że są adekwatne do jego pracy, doświadczenia i wiedzy, to musi zadbać, aby klient bardzo mocno czuł, że potrzebuje usługi adwokata do rozwiązania swojego problemu lub osiągnięcia celu⁵³.

Kluczowe jest poznanie rzeczywistych potrzeb i problemów klienta, a nie zakładanie, że skoro dany adwokat już obsługiwał kilkanaście podobnych spraw, to kolejny klient przychodzi z dokładnie takim samym problemem lub potrzebą.

⁵² T. McMakin, W.D. Fletcher, *How Clients Buy: A Practical Guide of Business Development for Consulting and Professional Services*, Hoboken 2018, s. 15.

⁵³ R. Torzkadeh, *The Lawyer as CEO: Stay Competitive, Attract Better Talent, and Get Your Clients Results (While Building the Law Firm of the Future)*, s. 84.

Poznanie prawdziwych problemów i potrzeb jest nie lada wyzwaniem dla adwokatów. Składa się na to wiele czynników. Po pierwsze, osoby wykonujące ten zawód często są przekonane, że posiadają bardzo dużą wiedzę na dany temat i już nie potrzebują tej wiedzy aktualizować. Po drugie, wiele osób wykonujących zawód adwokata uważa, że pytanie klienta o jego problemy i potrzeby może być odebrane jako nieprofesjonalne lub – co gorsza – niekompetentne, bo przecież w powszechnym odbiorze adwokat jest tym, który wie, a nie tym, który pyta. Są to bardzo poważne pułapki sposobu myślenia wynikającego z tego, w jaki byli i są ukształtowani adwokaci. Świat się jednak zmienia i adwokaci, którzy nie będą rozumieli swoich klientów, będą mieli coraz większą trudność w obsłudze obecnych klientów, a już na pewno będzie dla nich wielkim wyzwaniem zdobywanie nowych.

Kolejnym krokiem powinno być wyedukowanie klienta o tym, jakie korzyści uzyska, korzystając z usług adwokata, albo jakie poniesie konsekwencje, jeśli z tych usług nie skorzysta. Dopóki klient tego nie zrozumie, to nie będzie w stanie podjąć decyzji o zakupie usług prawnych⁵⁴.

Należy podkreślić, że w tym działaniu absolutnie nie ma miejsca na manipulację czy zachowania nieetyczne. Istotne jest odkrycie, jaka jest prawdziwa motywacja klienta, z którą przychodzi na spotkanie z adwokatem. Dlatego tak bardzo ważne jest wysłuchanie klienta i odkrycie elementów, które najbardziej go motywują do zakupu usługi, ale też tych, które mogą go od tego oddalać. W ten sposób adwokat będzie wiedział, co komunikować klientowi podczas spotkania.

G. Jak znaleźć czas na marketing, będąc czynnym adwokatem

Pogodzenie życia zawodowego z prywatnym jest Świętym Graalem w branży prawniczej. Dlatego wygospodarowanie w kalendarzu adwokata czasu na działania marketingowe prawie zawsze jest bardzo dużym wyzwaniem. Są jednak sposoby, aby regularnie poświęcać czas na produkowanie wartościowych treści, aktywność w mediach społecznościowych oraz występowanie na konferencjach i wydarzeniach branżowych.

Warto wpisać do kalendarza nie tylko terminy rozpraw sądowych czy deadline'y projektów klienckich, lecz także ważne wydarzenia marketingowe czy działania, które mają na celu pozyskanie klientów do kancelarii adwokata. Nie należy ulegać złudzeniu, że zostanie to zrobione w wolnym czasie albo kiedy czasu będzie więcej. To bardzo szkodliwe złudzenie, które sprawia, że niemożliwe jest skuteczne i regularne budowanie swojej obecności w internecie i mediach społecznościowych.

⁵⁴ R. Torkzadeh, *The Lawyer...*, s. 86.